

הואיל משה

פרשת וישב שנת תשפ"ה

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

מעניש על מחשבה ודיבור כב"ה, מה שא"כ השתא עכ"ד הכרם חמד, ועיין בספר כסף נבחר, ובספר בנין דוד (אות ט').
ועפי"ז י"ל עוד, דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), דר' יעקב ס"ל, למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, וס"ל שכר מצוה ליכא בהאי עלמא, ורבנן ס"ל (דף מ.) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, ואיכא שכר מצוה בהאי עלמא עיי"ש.

ובספר המדרש והמעשה (פרשת יתרו) בעמק הלכה (אות ב') כתב, דר' יעקב ורבנן פליגי אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דרבנן ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ ליכא לפרש שניהם על עוה"ב, דתרי קראי על עוה"ב למה לי, וע"כ דלמען ייטב לך בעוה"ז ולמען יאריכון ימך לעוה"ב, וא"כ ע"כ דיש שכר מצוה בהאי עלמא, ור' יעקב ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ י"ל דשניהם קאי על עוה"ב, ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד עיי"ש.

ונודע קו' המפרשים דהיאך לקח יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות שמרו כל התורה עד שלא ניתנה, וכתב בספר שערי שמים (שער י"ז) דאיתא במסכת סנהדרין (נ"ז:), כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממיתין עליה (כגון חייבי כריתות אחרות ואבות אבינו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אבינו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעוב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיב), וחכ"א הרבה עריות יש (כגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממיתין עליה, ובן נח מוזהר עליה (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרבוי) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגת ר"מ וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומרבין מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש.

והרדב"ז בשו"ת (סי' תרצ"ו) לתרץ, דליעקב היה מותר ב' אחיות שהיה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען: ואיתא במד"ר (הובא ברש"י) ביקש יעקב לישב בשלוח קפץ עליו רוגזו של יוסף עיי"ש.

וכבר עמדו בזה לבאר למה דייקא רוגזו של יוסף, ומשמעות הדברים שיש מזה איזה שייכות לסתור מה שביקש יעקב לישב בשלוח, וצ"ב ההמשך.

והנבס"ד, עפימ"ש כ בספר כרם חמד (בפרשתו) לפרש המדרש הנ"ל, דאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחייית המתים תלויה בה (באוחו מתן שכר להודיעך שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, ופריך ודלמא מהרהר בעבירה הוה, ומשני מחשבה רעה אין הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה עיי"ש.

והני מילי ליכא לאוקמי אלא לבית הלל, מה שאין כן לבית שמאי, דאיתא בקידושין (דף מ"ב:), תניא, על כל דבר פשע (בחר אם לא שלח ידו כתיב), ב"ש אומרים לחייב על המחשבה כמעשה (שאם אמר או חשב לשלוח יד בפקדון הרי הוא ברושטו מאותה שעה ואילך להתחייב בכל אונסין שיעלו בו אפילו הוי שומר חנם שלא היה חייב עד עכשיו אלא בפשיעה), וב"ה אומרים אינו חייב עד שישלח בו יד שנאמר אם לא שלח ידו וכו' עיי"ש, וא"כ לב"ה דס"ל החושב לשלוח יד פטור, לדידיה שפיר משני מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, אבל לב"ש דס"ל החושב לשלוח יד נמי חייב ליכא לתרוצי הכי.

וידוע מה שנענש יוסף ונמכר, היה בשביל עקימת פיו שהוציא דבה על אחיו, אמנם הא ניתא לב"ש דמחייב אמחשבה ודיבור, משא"כ לב"ה.

והשתא מבואר שפיר, דעל ידי שביקש יעקב לישב בשלוח בעוה"ז, דסבר שכר מצוה בהאי עלמא איכא, א"כ תקשי הרי שאמר לו אביו עלה לבירה וכו', ומוכרחין לומר מהרהר בעבירה הוה וכב"ש דמחייב אמחשבה מדכתיב על כל דבר פשע, וא"כ כש"כ הוא דמחייב אדיבור, על כן נדווג לו שטנו של יוסף בשביל שהוציא דבה על אחיו, דעכשיו מצא בעל חוב לגבות את חובו, דבל"ז מצי אמר שאין הקב"ה

ב) עוי"ל, דהמפרשים כתבו דלכן ביקש יעקב לישב בשלוה בעוה"ז מברכות שברכו אביו, ומן הדין היה ראוי יעקב לקבל הברכות שהרי לו משפט הבכורה אשר קנהו מעשו ומסרה לו מדעתו, וכפרש"י בפרשת תולדות (פרשה כ"ז-ל"ו) עה"פ ויחרד יצחק וגו' למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, א"ל אביו מה עשה לך, א"ל את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה עיי"ש.

ובס' כרם חמד (פ' תולדות) כתב לפרש מה דכתיב בדברי הימים א' (א-ל"ד), ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשיו וישמעאל, ופירש"י מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב, ותמוה איזהו כבוד הוא לדוד בכך שקראו ישראל ולא יעקב, וכתב לבאר, דהנה יעקב אמר לעשיו מכרה כיום את בכורתך לי, ויש לפרש אומרו כיום, דאיתא בגיטין (ע"ב), האומר לאשתו הרי זה גיטיך מהיום אם מתי הרי זה גט, ועד"ז אמר יעקב לעשיו שימכור לו הבכורה במהיום אם ימות.

ואיתא להלן במתני' (דף ע"ג), מה היא באותן הימים עד שימות, ר' יהודה אומר, כאשר איש לכל דבריה, ר' יוסי אומר, מגורשת ואינה מגורשת, ושיטת רש"י הוא, דקאי על מה דאיתא ברישא הרי זה גיטיך מעת שאני בעולם, ולא על הרי זה גיטיך מהיום אם מתי, דהתם לכו"ע מגורשת משעה נתינה, ובתוס' ד"ה הביא בשם ר"ת, דמ"ש מעת שאני בעולם היינו כאילו היה אומר מעת שאני בעולם, כלומר, מהיום דקאמר היינו מחיים שדעתו לאחר הגט כל מה שיוכל רק שיחול מחיים שעה אחת סמוך למיתתו, ומ"מ פריך הגמ' והא אין גט לאחר מיתה, כיון דקתני הרי היא כאשר איש לכל דבריה א"כ הגט אינו חל משעת נתינה אלא לאחר מיתה אע"ג דאמר מהיום, וכן לר' יוסי דאמר מגורשת ואינה מגורשת אינה מגורשת ודאי אלא משעת מיתה ואילך והט אין גט לאחר מיתה.

ושוב הקשו, ואם תאמר והא דאמר כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו, ופי' בקונטרס שהיה כותב גט על תנאי אם ימות במלחמה, והא אמרינן הכא הרי היא כאשר איש לכל דבריה לפי ר"ת דקאי אמהיום אם מתי עיי"ש, מבואר מזה דלפי' ר"ת דקאי על מהיום אם מתי, א"כ לא קנה יעקב את הבכורה שהרי קניינו ג"כ היה במהיום אם ימות וכנ"ל, אך לפי שיטת רש"י דבמהיום אם ימות לכו"ע מגורשת משעת נתינה שפיר קנה יעקב את הבכורה.

ומה שנקרא בשם ישראל מפורש בפרשת וישלח כי כאשר נכנע המלאך אליו ולא יכול לו ואמר לו יעקב לא אשלחך כי אם ברכתני ואמר לו לא יעקב וגו' כי שרית עם אלקים ועם אנשים ותוכל, והודה לו על הברכות, ובספר צפנת פענח חדש (ערך בכורה אות ב) כתב, דאותו המלאך היה שרו של עשיו, שבא להלחם עמו ולקחת ממנו השטר מכירה כי סבר שלא הועיל קנין הבכורה עיי"ש.

שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל, אלקי ישראל ע"כ הגמ', וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד.

וכתבו המפ' דמה שנחלקו שבטי י-ה על יוסף ויקנאו בו אחיו על שעשה לו אביו כתונת פסים, דלא עלתה על דעתם לחלוק עליו על שתי סלעים כלי מילת שעשה לו יעקב, חס מלהזכיר, אלא כיון שעד שלא נבנה המשכן היתה עבודה בבכורות ויעקב זכה בבכורה כשקנאה מעשיו, ומסר יעקב את הבכורה ליוסף ועל כן הלבישו כתונת פסים שהם בגדי כהונה, וכן איתא בידי משה על המדרש בראשית רבה (פרשה פ"ד-ט"ז) בשם הזוה"ק שיוסף לבש ד' בגדים כנגד ד' בגדי כהונה עיי"ש, ולכן הרע לשבטים על שנבחר יוסף לעמוד לשרת לפני ה' מדין בכור שהרי לא היה לו משפט הבכורה, ומה"ט נחלקו עליו.

ולכאורה הרי שפיר עביד יעקב ליתן הבכורה ליוסף, דכיון שירד ראובן מאותה איצטלא כדכתיב בפרשת ויחי (פרשה מ"ט-ד) פחו כמים אל תותר, וכתיב בדברי הימים א' (פרשה ה-א) ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף וגו', היה בדין לעטר את יוסף במעלת הבכורה שהרי היה בכור לאמו רחל שהיתה עקרת הבית.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (בהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא, ר"ש בן אלעזר אומר, מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלבון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש.

ובספר עמודיה שבעה (עמוד שלישי אות י"ח) כתב, דאי יעקב נקרא אל לא חטא ראובן, שבלבל יצועי אביו כדי שלא יהיה יותר ממספר אח"ד, יעקב וי"ב בניו, דמה"ט נקרא אל לפי שהוא ובניו היו אח"ד עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, ביקש יעקב לישב בשלוה משום דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, ומינה דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז צ"ל דלכן נשא שתי אחיות, כמש"כ הרדב"ז דיעקב נקרא אל, ולפי"ז לא חטא ראובן, ולכן נתעורר עליו קנאת השבטים לערער על בכורתו, וממה שביקש לישב בשלוה דין גרמא שקפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ואיתא במסכת כתובות (דף טו), דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו (על תנאי שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו), שנאמר (שמואל א-יז) ואת עשרת חריצי חלב האלה תביא לשר האלף, ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערוכתם תקח, מאי ערוכתם, תני רב יוסף דברים המעורבין בינו לבינה (היינו קידושין תקח תבטל ע"י גט שתביא להם מן המלחמה) עי"ש, והשתא א"ש, דז"ש מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב, והיינו דמהא שנקרא ישראל מוכח דשפיר חל קנין הבכורה, דכה"ג כשנותן גט ואומר מהיום אם מתי חל הגט מיד בשעת נתינה, ומינה דשפיר חל הגט שנתן אוריה ולא חטא דוד, ולכן נכתב ישראל לכבודו של דוד עכ"ד.

ואיתא במד"ר בראשית (פ"ד-י) מה דבתם רעה הביא יוסף לאביו, ר' מאיר אומר חשודין הן על אבר מן החי עי"ש, והקשו המפ' ממה נפשך אם היה אמת שאכלו אבר מן החי, יוקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש על איסור אבר מן החי שהוא מז' מצות שב"נ נצטוו עליהם, ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו, וכתבו המפ' (עיין בשמע יעקב פרשת וישב עמוד ק"ג) דאכלו חצי שיעור עכ"ד,

ויש לבאר סברת מחלקותם, דאיתא במסכת יומא (דף ע"ד) חצי שיעור, ר' יוחנן אמר אסור מן התורה, ריש לקיש אמר מותר מן התורה, ר' יוחנן אמר אסור מן התורה כיון דחזי לאצטרופי איסורא קא אכיל, ריש לקיש אמר מותר מן התורה אכילה אמר רחמנא וליכא עי"ש, ובזה פליגי יוסף והשבטים, דהשבטים ס"ל דחצי שיעור מותר מה"ת, [ועיין בנזר הקודש בראשית רבה (פרשה ס"ד ס"ד) דרק אאע"ה שמרו גם מצות דרבנן, אבל בניו לא שמרו אלא מצות דאורייתא עי"ש], ויוסף ס"ל דח"ש אסור מה"ת עכ"ד.

ובספר מאיר עיני חכמים מהדו"ת (דף מ"ה) כתב, דריו"ח ור"ל דפליגי אי חצי שיעור אסור מה"ת או מותר אזדו לטעמייהו בזה דפליגי לענין ברירה אי יש ברירה או אין ברירה, דעיקר טעמא דס"ל לריו"ח דחצי שיעור אסור מה"ת הוא משום כיון דחזי לאיצטרופי איסורא קאכיל, והיינו דאם יאכל עוד בתוך כדי אכילת פרס יצטרף להשלים השיעור, ונמצא דהחצי שיעור שאכל מקודם היה איסור, ולכך חל האיסור תיכף על החצי שיעור אף שלא השלים להשיעור, ולכאורה קשה, היכי דלא יאכל אלא חצי שיעור וישהה אח"כ ביותר מכדי אכילת פרס ולא יאכל עוד, ונימא כי עתה איגלאי מילתא למפרע כי לא היה בדעתו לאכול עוד, ואמאי יהיה חצי שיעור אסור מה"ת.

אך ר' יוחנן לשיטתו דס"ל במסכת גיטין (דף מ"ח) דאחין שחלקו לקוחות הן משום דאין ברירה עי"ש, ולכן שפיר ס"ל חצי שיעור אסור מה"ת, ואעפ"י שחזינן שלא אכל עוד יותר, מ"מ אמרינן דבשעה שאכל חצי שיעור הראשון היה בדעתו לאכול בכדי אכילת פרס עוד חצי שיעור, אבל ר"ל דס"ל במסכת גיטין (דף מ"ז), דהמוכר שדיהו לפירות מביא

ואינו קורא, דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, וע"כ דס"ל יש ברירה דאל"כ לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש, דלא משכחת דמייתי ביכורים אלא חד בר חד עד יהושע בן נון כדאיתא בגמ' (סו), וכיון דס"ל יש ברירה לכן ס"ל דחצי שיעור מותר מה"ת, דאמרינן כיון שלא השלים לשיעור שלם, הוברר הדבר למפרע שלא אכל איסור עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, ביקש יעקב לישב בשלוה, דיעקב אבינו סבר שמאחר שניתנו לו ברכות יצחק כברכת שמים ממעל ראוי לו שישיב בשלוה ולעבוד את ה' במנוחה מרוב טוב, אך בזה גופא עורר רוגזו של יוסף, דעל ידי שסבר שראוי שיגיע לחלקו הברכות יען כי הוא הבכור, ומכירת הבכורה היתה ע"י מכירה דמהיום אם מתי, ובע"כ הוצרך עשיו להודות לו דשפיר חל הקנין כדין, ומינה דיש ברירה, ולפי"ז ס"ל חצי שיעור מותר מה"ת, וצדקו השבטים במה שאכלו חצי שיעור, ולכן קפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא במד"ר בראשית (פ"ד-י) עה"פ ויבא יוסף את דבתם רעה, מה אמר, ר' מאיר אומר חשודין הן בניך על אבר מן החי וכו' עי"ש, והקשו המפ' מ"מ"נ אם היה אמת שאכלו אבר מן החי, יוקשה על השבטים היתכן שיעברו בשאט נפש על איסור אבר מן החי שהוא מז' מצות שב"נ נצטוו עליהם, ואם לא היה אמת הדבר, היתכן דיוסף הצדיק יוציא חלילה שקר מפיו ויוציא שם רע על אחיו.

ובספר פרדס יוסף בפרשתן (דף רס"ח ע"ד) כתב לתרץ, די"ל שעירבו האבר מן החי ברוב, דמדאורייתא בטל חד בתרי כמוש"כ הרא"ש במסכת חולין (פ"ז ס"י ל"ה) ורק מדרבנן לא בטיל, וכיון דמדאורייתא שרי לכן אכלו ע"י ביטול, ואף שמדרבנן אסור לא חששו לקיים מצות דרבנן, וכמ"ש החיד"א דאף דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח) שהאבות קיימו כל התורה אפילו עירוב תבשילין עי"ש, אף שעירוב תבשילין הוא מדרבנן, מ"מ על שאר מצות דרבנן לא חששו, ובפרט לגירסת הרשב"א דגריס בגמ' אפילו עירוב תחומין שהוא איסור דאורייתא, א"כ בודאי י"ל שעל שום איסור דרבנן לא חששו, ולכן א"ש מה שאכלו אבר מן החי ע"י ביטול ברוב, כיון דמדאורייתא שרי עכ"ד, וכ"כ בספר בנין דוד פרשת מקץ (אות א').

ונודע מה שכתב הפרמ"ג (יור"ד ס"ו ס"ב מ"ז סק"א) ובשער התערובות (פ"א תקיפה ג) דבבן נח לא מהני ביטול ברוב, דאחרי רבים להטות בישראל נאמרה ולא בבן נח עי"ש, ובזה פליגי יוסף והשבטים, דיוסף ס"ל דדינם כב"נ, ובב"נ לא מהני ביטול ברוב, ולכן אמר דאוכלים אבר מן החי, והשבטים ס"ל דדינם כישאל, ושפיר מהני ביטול ברוב, [ועיין בספר פרשת דרכים (דודש א) שהביא בשם המזרחי, דאכלו בשר מבית השחיטה בעודה מפרכסת, דסברי דיש להם דין ישראל דבשחיטה תליא מיתה, ומיד כשנשחטה הותרה כדאיתא במסכת חולין (דף ל"ג) ויוסף סבר דדינם כב"נ דבמיתה תליא מילתא, ובעודה מפרכסת הו"ל אבר מן החי עי"ש]

על מלאכה שאצל"ג חייבין, ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ק (ח"ב סי' ס"א).

והנה כשעשוי בא ליעקב ואמר ליה הלעיטני נא מן האדום הזה, אז אמר ליה יעקב אני אתן לך מהנזיד עדשים, אך בתנאי שתמכור לי את הבכורה, ולכאורה צ"ב היאך תלה יעקב מכירת הבכורה בשביל נזיד עדשים, הרי איתא במסכת כתובות (דף ק"ג.) דילפינן מואת אמך לרבות אחיך הגדול עיי"ש, ואיתא במסכת קידושין (דף ל"א.), איזהו כיבוד מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא עיי"ש, ובמנחת חינוך (מצוה ל"ג) ד"ה והנה נראה כתב, דכל הכיבוד שמחוייב לאביו מחוייב ג"כ לאחיו הגדול עיי"ש, ומעתה כשעשוי בא ואמר ליעקב דאחזו בולמוס, עפ"י דין כיבוד היה יעקב מחוייב להאכילו כתאוותו, וא"כ היאך תלה יעקב חיובו דכיבוד אחיו הגדול במכירת הבכורה.

אכן לשיטת הפוסקים דאביו רשע אינו מחוייב לכבודו, וה"ה באחיו הגדול אם הוא רשע אינו מחוייב לכבודו, א"כ שפיר עשה יעקב, שלא רצה ליתן לו מהנזיד עדשים, רק בתנאי שימכור לו הבכורה.

והרמב"ם בהל' ממרים (פ"ו הל' י"א) כתב, דאביו רשע אע"ג דאינו חייב על הכאתו ועל קללתו, היינו רק לענין עונש מיתה ומלקות, אבל מ"מ מחוייב לכבודו עיי"ש, ותמהו עליו דמנ"ל זה להרמב"ם לחלק בכך, וכתבו המפ', דהיה קשיא להרמב"ם קושית החזקוני, אהא דאיתא במסכת יבמות (דף ה.), איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו, דלכן נסמכה שמירת שבת לכיבוד אב ואם דאם יאמר לך אביו חלל את השבת אל תשמע לו עיי"ש, ולכאורה למה לן לימוד על זה, הא אם אמר לו אביו חלל שבת הוה ליה רשע ואינו מחוייב לכבודו, אלא על כרחך מוכח מכאן דאף דאינו חייב על הכאתו וקללתו באביו רשע מ"מ מחוייבים לכבודו עכ"ד.

וכתב בספר חוט המשולש (פרשת כי תצא שער אשור), דזהו רק אי דרשינן סמוכין שפיר ילפינן מדהסמיך שמירת שבת לכיבוד אב דלא ישמע לאביו אם אמר לו חלל את השבת, אף דאביו הוה רשע מ"מ מוכח דמחוייב לכבודו, משא"כ למאן דלא דריש סמוכין לא סבירא ליה הסמיכות מאיש אמו ואביו תיראו וכו' למילף מיניה דאם אמר לו אביו חלל שבת אל ישמע לו, ולא מוכח מכאן דינו של הרמב"ם דאביו רשע מחוייב לכבודו עכ"ד, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז י"ל דהיכא דאביו הוא רשע אינן מחוייבין בכבודו, ולכן לא רצה יעקב ליתן לו מהנזיד עדשים, רק אם ימכור לו הבכורה.

ובזה יבואר דברי המדרש, ביקש יעקב לישב בשלוה, דיעקב אבינו סבר שמאחר שניתנו לו ברכות יצחק כברכת שמים ממעל ראוי לו שישב בשלוה ולעבוד את ה' במנוחה מרוב טוב, אך בזה גופא עורר רוגזו של יוסף, דעל ידי שסבר שראוי שיגיע לחלקו הברכות יען כי הוא הבכור, ומכירת

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"נ, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח.), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח.), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהני ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

ובספר חתן סופר שער התפלה (ס"ח), ובס' בית האוצר (מערכת א' אות כ'), ובס' טיב לבב (פרשת וישלח) עה"פ ויבא יעקב שלם כתבו לתרץ, ד"ל דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דחשיב שפיר מלאכה, אלא דמלאכת מחשבת הוא דלא הוי, ופטורין עליה בשבת מפאת סמיכות פרשת שבת לפרשת המשכן, ובמשכן כתיב מלאכת מחשבת וכמבואר במסכת חגיגה (דף י'), ועכ"פ לענין מצות הבן נח דכתיב רק יום ולילה לא ישבותו, ולא כתיב שם מלאכת מחשבת, א"כ הא גם מלאכה שאינה צריך לגופו שפיר לא הוי שביטה כיון דהוי מלאכה עיי"ש.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל מלאכה שאינה צריך לגופו פטור, א"כ ממנ"פ אי היה להם דין ישראל לא עשו מלאכה דהא פטורין על מלאכה שאינה צריך לגופו, ואי הוי להם דין ב"נ שפיר נחשב להם למלאכה ולא עברו על יום ולילה לא ישבותו, אבל למ"ד דמלאכה שאינה צריך לגופו חייב, א"כ לא שייך לומר דעשו מלאכה שאינה צריך לגופו, דהלא אי היה להם דין ישראל א"א להם לעשות מלאכה שאינה צריך לגופו דהלא חייבים על מלאכה שאינה צריך לגופו, ולפי"ז עכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ובספר מעשה רוקח (פרשת ויקהל) כתב, דלכן ס"ל דמלאכה שאצל"ג פטור, משום דנסמכה מלאכת שבת למלאכת המשכן, וכמו שבמלאכת המשכן היה מלאכת מחשבת, ה"נ במלאכת שבת לא חייב אלא במלאכת מחשבת, כדאיתא במסכת חגיגה (דף י'). הלכות שבת המה כהררים התלוין בשערה, מלאכת מחשבת אסרה תורה ומלאכת מחשבת לא כתיבא (דמלאכת מחשבת לא כתיבא אלא ילפינן לה דנסמכה ציווי שבת למלאכת המשכן) עיי"ש.

ומעתה ר' יהודה ור' שמעון דפליגי במלאכה שאצל"ג אי חייבין או פטורין קאי בשיטתייהו, אי דרשינן סמוכין או לא, דר"ש לשיטתיה דס"ל דדרשינן סמוכין ככה"ת עיין במסכת פסחים (דף כ"ח.) ובמסכת סנהדרין (דף ס.), ולכן דרש סמוכין מפרשת שבת למלאכת המשכן, וילפינן מכח הסמיכות שיש בין פרשת שבת למלאכת המשכן דבעינן מלאכת מחשבת בשבת, ולכן ס"ל דעל מלאכה שאצל"ג פטורין, ור' יהודה לשיטתיה דלא דרש סמוכין ככה"ת רק במשנה תורה לחוד, עיין מסכת ברכות (דף כ"א.), ובמסכת יבמות (דף ד.), ואין לו איפוא הוכחה דבשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולכן ס"ל דגם

ואיתא במכילתא פרשת יתרו (פ"ו-ט"ד), זכור את יום השבת לקדשו, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו דמוסיפין מחול על הקודש, וכתב במרכבת המשנה, דדריש ליה מדכתיב את יתירה, לרבות דמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דדרשינן את אז ללפינן תוספת שבת מקרא זכור את יום, וי"ל דהה' יתירה אתיא דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, איצטריך הה' לתוספת שבת, וי"ל דלא היתה תנאי במעשה בראשית..

ובספר מאיר עיני חכמים (מהרו"ק דרוש ב' אות כ"ט) כתב, דפלוגתא יוסף עם אחיו היתה דהאחים שנאו את יוסף בשביל שרצה למשול עליהם והוא היה הצעיר שבהם, והם דרשו "את" לרבות אחיך הגדול ומחויב היה לכבדם ולא למשול עליהם, ויוסף סבר דלא דרשינן "את" וסבר דאינו מחויב לכבדם ולכן סבר שמותר לו למשול על אחיו עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דביקש יעקב לישב בשלוח מכת הברכות שברכו אביו, דהברכות שייכים לו שהרי לו משפט הבכורה אשר קנהו מעשו ומסרה לו מדעתו, ואף דהוי קנין בדבר שלא בא לעולם עכ"ז מהני הקנין, דקודם מ"ת מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, כיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית וכל היקום לא היה קבוע וקיימי, ולפי"ז ס"ל דתוס' שבת ילפינן מזכור את יום השבת, ולפי"ז ס"ל דדרשינן את, ומעתה הצדק הוא עם השבטים דיוסף מחויב לכבדם ולא למשול עליהם, וממה שביקש לישב בשלוח דין גרמא שקפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ה) עוי"ל, דהנה מה שרצה יעקב לישב בשלוח הוא מחמת הברכות שברכו אביו יצחק, ולכאורה מוכח שמגיע ליעקב הברכות, מהא דכהו עיניו של יצחק לפני מותו, כדאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה ס"ה-ח), רבי חנינא בר פפא פתח, רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך וגו', א"ר חנינא כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו, למה כהו עיניו של יצחק, כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות עיי"ש.

אך בספר פלח הרימון (כללי הספר כלל שני) כתב וז"ל, שהיה מן הראוי שיהא יצחק נשחט ונשפך דמו, מפני שאיהו מגילגולא דאדם הראשון שנצטווה על אכילת עץ הדעת, כדכתיב כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכו', וכשאכל מעץ הדעת גרם מיתה לכל העולם ושפך דמו של עולם, ושופך דם האדם באדם דמו ישפך לפיכך הוצרך למסור נפשו לטבח, ועל כן כהו עיניו דסומא חשוב כמת עיי"ש.

ולפי"ז אי אמרינן דאכילת עץ הדעת נחשב לאדם הראשון לחטא ונתחייב על כך, ומעתה י"ל דלכן כהו עיני יצחק, ולא משום שיבוא יעקב ויקבל הברכות, משא"כ אי נימא דאדם הראשון יש לו אמתלא על מה שאכל מעץ הדעת, אז לכן כהו עיני יצחק כדי שיעקב יקבל הברכות.

הבכורה היתה על ידי שהתנה עם עשיו דאני אתן לך נזיד עדשים בתנאי שתמכור לי הבכורה, ומוכח מזה דס"ל דבל"ז ליכא חיוב ליתן לו לאכול בשביל חיוב כיבוד אחיך הגדול, דהיכא דאביו רשע אינו מחויב לכבדו, דס"ל דלא דרשינן סמוכין, ומעתה א"א לומר דשמרו את השבת ע"י עשיית מלאכה שאצל"ג, וע"כ דהיה להם דין ישראל, ושפיר מהני ביטול ברוב, וצדקו השבטים במה שאכלו אבר מן החי ע"י ביטול, ולכן קפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ד) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דיעקב ביקש לישב בשלוח בעוה"ז מברכות שברכו אביו, ומן הדין היה ראוי יעקב לקבל הברכות שהרי לו משפט הבכורה אשר קנהו מעשו ומסרה לו מדעתו, וכפרש"י בפרשת תולדות (פרשה כ"ז-ל"ו) עה"פ ויחרד יצחק וגו' למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, א"ל אביו מה עשה לך, א"ל את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה עיי"ש.

ובשו"ת הריב"ש (סי' ש"כ) הקשה דהיאך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הא הוי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה חי אז עכ"ק, ותי' הריב"ש (סי' רכ"ה) דקודם מתן תורה היה מועיל קנין בדבר שלבל"ע עיי"ש, והטעם דקודם מ"ת מהני קנין אף בדבר שלבל"ע מבואר בישועות מלכו (פרשת תולדות), דאיתא במסכת ע"ז (דף ג.), אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי (ה' יתירה למה לי), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית ואמר דאם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו, ושם בגמ' אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה עיי"ש.

ומבואר מזה דעד שלא קיבלו בני ישראל את התורה בסיני לא נתבסס כל הבריאה, ועמודי שמים ירופפו ונתייראו שמא לא יתקיים העולם, וא"כ קודם קבלת התורה כל מהות הבריאה היה כדבר שאינו קבוע וכדבר שלבל"ע, שהרי עדיין היה תלוי ועומד אם יקבלו ישראל את התורה, ולכן באותה זמן אהני הקנין גם בדבר שלבל"ע, שהרי כל היקום לא היה קבוע וקיימי עכ"ד.

אך כ"ז א"ש אי נימא דהקרא יום השישי אתיא להא דתנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית, אך לפי"מ דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה ט"ו-ד), ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, אמר ר' יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על קדש ובה נגמרה מלאכת העולם על כן כתיב הששי ופרש"י ה"א יתירה להרבות שעה ראשונה, אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת וכ"כ במתנות כהונה עיי"ש [לפי"ז לא אמרינן דהיה תנאי בשעת הבריאה ע"מ שיקבלו ישראל את התורה, ולפי"ז י"ל דגם קודם מתן תורה לא חל קנין בדבר שלא בא לעולם.

דאזלינן בתר המעשה ולא המחשבה, לדידיה ס"ל מצוות אין צריכות כוונה עיי"ש,

ובספר בית ישראל (מצוה ו' אות ט') כתב בטעמא דר"ש ס"ל דבר שאין מתכוין מותר, דלכאורה יש להקשות היאך ילפינן עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית כדאיתא במסכת יבמות (דף ג'), הא איסור כלאים אינו אלא במכוון להנאת לבישת כלאים, וא"כ כיון דמצוות צריכות כוונה נמצא כשלושב לשם מצוה ליכא איסור כלאים כלל, שהרי אינו מתכוין להנאת לבישה, (ועיין בשו"ת חת"ס חיר"ד סי' ס"ט), אך י"ל דבאמת היינו טעמא דאמרה התורה עשה דוחה ל"ת, משום דעל הל"ת הו"ל דבר שאין מתכוין, שהרי אינו עובר על הל"ת אלא מחמת שרצונו לקיים מ"ע, ולכן כיון דהל"ת הו"ל דבר שאין מתכוין שוב ל"ה עבירה ונדחה, וי"ל דמהא ילפינן להתיר דבר שאין מתכוין בכל איסורין שבתורה, דהא ליכא שום קרא להתיר דבר שאין מתכוין, דרק במלאכת שבת גלי רחמנא דבעינן מלאכת מחשבת, ומנלן לומר כן לכל איסורין שבתורה, ועיין במסכת יומא (דף ל"ד') בתוס' ד"ה הני מילי שכתבו, דפלוגתת ר"י ור"ש הוא רק לגבי שאר איסורין, משא"כ לגבי איסורא דשבת מודה ר"י דדבר שאין מתכוין מותר, כיון דל"ה מלאכת מחשבת עיי"ש, ולהנ"ל י"ל דהיינו טעמא דר"ש דס"ל בכל איסורין דבר שאין מתכוין מותר דיליף לה מדשרי כלאים בציצית, ומינה דבכה"ת אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דהו"ל דבר שאין מתכוין.

ולפי"ז ר"י ור"ש דפליגי בדבר שאין מתכוין אזלי לשיטתייהו במאי דפליגי אי דרשינן טעמא דקרא או לא דרשינן, דהרי מהא דהתורה אמרה עשה דוחה ל"ת אכתי לא שמעינן להתיר בכה"ת דבר שאין מתכוין, אלא דר"ש לשיטתיה דדרש טעמא דקרא, דהיינו טעמא דעשה דוחה ל"ת משום דלגבי הל"ת הו"ל דבר שאין מתכוין, ולכן שפיר ילפינן מינה לכל התורה דדבר שאין מתכוין מותר, משא"כ ר"י דס"ל לא דרשינן טעמא דקרא, ל"ל דטעמא דאמרינן עשה דוחה ל"ת משום דהוה דבר שאין מתכוין, ולא ילפינן לכל איסורי תורה להתיר דבר שאין מתכוין עכ"ד.

ונודע קושית העולם דהיאך נשא יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה, וכתב בספר כסף נבחר (בפרשתו), לפימ"ש הרמב"ן ז"ל פרשת אחרי (פרשה י"ח-י"ח), טעם לאיסור שתי אחיות, שאינו ראוי שתקח אשה אל אחותה לצרור אותן זו לזו, כי הן ראויות שתהיינה אוהבות זו לזו, ולא שתהיינה צרות עכ"ד הרמב"ן, ולפי"ז היכא דליכא לצרור שאינה צרה לחבירתה שרי, ורחל שמסרה הסימנים ללאה כדאיתא במסכת מגילה (דף ג"ג'), בודאי שלא היתה שנאה ביניהם, וליכא לצרור לגבייהו, וכה"ג שרי גם ב' אחיות, אך זהו דוקא למ"ד דרשינן טעמא דקרא, דלדידיה שפיר י"ל דהיכא דליכא לצרור שרי לישא ב' אחיות, ויעקב לא עבר על איסור ב' אחיות, משא"כ אי לא דרשינן טעמא דקרא, אין חילוק ובכל ענין אסור, ול"ש לומר כתירוץ הרמב"ן עיי"ש, וכ"כ בספר יושב אהלים (פ' מקץ ופ' משפטים).

ולכאורה צ"ב האיך עבר אדה"ר יציר כפיו של הקב"ה על מאמר פי ה', אך י"ל דאיתא במדרש רבה (בראשית י"ט) ותיקח מפריו ותאכל, אמר ר' איבו סחטה ענבים ונתנה לו עיי"ש, וכתבו המפ' [עייין בעיר דוד (אות רט"ו) ובתורת מהרי"ץ (פ' בראשית)] דלכן סחטה לו ענבים, משום דהיה צריך להיין לקיים מצות קידוש עיי"ש, ולפי"ז י"ל דאדם הראשון ס"ל דכיון דצריך לענבים של העץ הרעת כדי לקיים מצות קידוש על היין, בזה אינו עובר על ציווי ה', די"ל דעשה דקידוש על היין דוחה ל"ת.

אך לכאורה יש להעיר, דהנה בידי משה בראשית (פרשה י"ט-י"ב) כתב שאדה"ר לא אכל מעה"ד רק חצי שיעור עיי"ש, ולפימ"ש"כ בשו"ת שבות יעקב ח"ב (סי' י"ח) ובמל"מ הל' חמץ ומצה (פ"א ה"ג) דבמצות עשה בפחות מכשיעור לא מקיים אף קצת מצוה עיי"ש, א"כ אדה"ר אין לו אמתלא, דלכן עבר על מאמר ה' משום שרוצה לקיים מצות קידוש, דהא בחצי שיעור אין מקיימין אף קצת מצוה.

ובגוף הא מילתא אי יוצאין מצוה בחצי שיעור האריכו בזה, ובספר כלי חמדה (פרשת מקץ אות ג') כתב דתליא בזה, אי נימא דחצי שיעור הוא בכל איסורין ולא דוקא באיסורי מאכל, וא"כ מבואר דחצי שיעור הוה חלק מהכל לענין איסור, וא"כ שוב אמרינן דגם לענין המצוה יש לו מקום, משא"כ לדעת החכם צבי דחצי שיעור הוא רק באיסורי מאכל, וא"כ מבואר דחצי שיעור לאו חלק הוא לענין הכל, וא"כ פשוט דאין לדמות בזה חצי שיעור במצוה, וי"ל דאינו מצוה כלל. וסברת החכם צבי דחצי שיעור אסור רק באיסורי מאכל מטעם אחשביה, י"ל דזה תליא בפלוגתת ר' יהודה ור' שמעון בדבר שאין מתכוין, דר"ש דס"ל דבר שאין מתכוין מותר, חזינן מזה שכח המחשבה פועל שאפילו בדבר האסור העיקר תלוי במחשבתו, א"כ אמרינן גם להיפך דאפילו בחצי שיעור אם מחשבתו לאיסור הוא מחשיבו לאיסור ונאסר, משא"כ ר' יהודה דס"ל דבר שאין מתכוין אסור, וחזינן דלא תליא כלל במחשבה, א"כ הוא הדין בחצי שיעור לא שייך לאסור מטעם אחשביה, וע"כ דחצי שיעור אסור מצד ריבוי דקרא, וא"כ שוב אין נפק"מ בין חצי שיעור דאיסור לחצי שיעור דמצוה, וי"ל דמקיימין בחצי שיעור.

והביא מה ששמע כיוצ"ב מהרה"ק מאלכסנדר זצ"ל, דמה"ט שיטת הזוה"ק להחמיר מאוד בענין הכוונה, דמצוה בלי כוונה אינה כלום וכיוצ"ב, משום דרשב"י אזיל לשיטתו בש"ס דס"ל דבר שאין מתכוין מותר, ומה"ט ס"ל לר"ש במסכת מכות (דף י"ד) דכל שהוא למכות עיי"ש, וביאר הריטב"א שהוא מטעם אחשביה עיי"ש.

ובספר אגלי טל בהקדמה כתב, דזה אי מצוות צריכות כוונה או אין צריך כוונה, תליא בפלוגתא אי ס"ל דבר שאין מתכוין מותר או אסור, דמאן דס"ל דבר שאין מתכוין מותר, דאזלינן בתר כוונה, והמחשבה הוא העיקר, לדידיה ס"ל מצות צריכות כוונה, ומאן דס"ל דבר שאין מתכוין אסור דס"ל

ועשה תשובה לא ישא את כפיו ולא יקרא ראשון עיי"ש, וא"כ כש"כ שפסול להקריב, ולכן התנה יעקב עם עשו שמכירת הבכורה יהיה לעולם שלא יחזור אף אם יעשה תשובה, לפי שאחר שיעשה תשובה נמי אינו ראוי להקריב.

אך קשה, דהרי איתא בבראשית רבה (פרשה ל-ה) דרבי יוחנן ס"ל דאברהם בן מ"ח שנה הכיר את בוראו, ומקודם היה אברהם ג"כ עובד ע"ז עיי"ש, ואפילו הכי היה כשר להקריב, שהרי בו בחר ה' להיות מקריב את בנו, וגם הקריב איל תמורתו, אך לריש לקיש דפליג על ריו"ח וס"ל בן ג' שנים הכיר את בוראו, א"כ לא עבד ע"ז מעולם, ולכן שפיר הקריב קרבנות עכ"ד.

ולכאורה יש להוכיח כהמ"ד דס"ל דאברהם אבינו היה בן ג' שנים כשהכיר את בוראו, דאיתא בירושלמי (מסכת ברכות פ"א ה"א), דבין ארץ לשמים מהלך ת"ק שנה, שנאמר למען ירבו ימיכם וגו' אשר נשבע ה' לאבותיכם כימי השמים על הארץ, דימי האבות היו כימי השמים על הארץ, ושיעור חיי האבות היו ת"ק, וביאר במראה הפנים, דאע"ג דהוי תק"ב שנים, דאברהם חי קע"ה שנה, ויצחק ק"פ, ויעקב קמ"ז הרי הוא תק"ב, מ"מ כיון שבן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו, ולכן ב' שנים אינם עולין לחשבון ופשוו ת"ק עיי"ש.

וכתב בספר בנין דוד (פרשת לך אות פ"ד), דלכך עשה הקב"ה כן שיהא בין שמים לארץ מהלך ת"ק שנים כמנין ימי שני חיי האבות, כיון שהעולם נברא בשביל האבות ובשבילם יצר ה' את עולמו לכן נעשה כן כחשבון שנותיהם, אך לפי"מ דאיתא בבראשית רבה (פרשה י"ב ט) עה"פ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, א"ר יהושע בן קרחה, בהבראם באברהם בזכותו של אברהם, ר' עזריה אמר על הדא דריב"ק, דכתיב (בנחמיה ט) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים ואת הארץ, וכל אשר בהם, כל האונקים (הטורים) הזה בשביל מה, בשביל אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם.

ובספר מדרש שמואל עמ"ס אבות (מ"ז משנה י"א) כתב, דזה דכתיב בפרשת לך (פרשה י"ד ט) ברוך אברם לקל עליון קונה שמים וארץ, דמספר בשבחו של אברהם, דמ"ש קונה שמים וארץ קאי על אברהם שכביכול הוא הקונה אותם כיון שבשבילו נבראו עיי"ש, ולפי"ז לא שייך לומר דמנין ת"ק שנים שבין שמים לארץ מכיון נגד האבות, שהרי העולם לא נברא אלא בשביל אברהם, ולא בזכות שאר האבות, ולפי"ז אין הכרח מזה דבן ג' שנים הכיר את בוראו, וי"ל דבן מ"ח שנה הכיר את בוראו עיי"ש.

ולכאורה י"ל, דזה אי בזכות אברהם נברא העולם או בזכות האבות נברא העולם תליא בפלוגת התנאים בפירוש הכתוב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, דבמסכת נדרים (דף ל"א:) איתא, גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו, שנאמר כה אמר ה' אם לא בריתי

ובספר בנין דוד (בפרשתן אות נ"ג) כתב, דהשבטים חלקו על יוסף על אמרו כי הוא אשר ימלוך עליהם, וסברו דזה לא יתכן כיון שיוסף בא מביאה פסולה, שהרי יעקב נשא את רחל באיסור שתי אחיות, ואינו הגון למלכות דכתיב מקרב אחיך תשים עליך מלך ודרשינן במסכת ב"ק (דף פ"ח) ממובחר שבאחיך, [וכן איתא במסכת יבמות (דף ע"ז), דאמר דואג האדומי לשאול, עד שאתה משאיל על דוד אם הוא הגון למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל מ"ט דקאתי מרות המואביה וכו' עיי"ש], וה"נ ביוסף שבא מביאת איסור אינו ראוי להיות מלך.

ובזה יבואר דברי המדרש, דיעקב ביקש לישב בשלוה מכח הברכות שברכו אביו, דלכך כהו עיני יצחק כדי שיבוא יעקב ויקבל הברכות, דאי"ל דכהו עיני יצחק כדי לתקן חטאו של אדה"ר, דהלא אדה"ר יש לו אמתלא דאכל מעץ הדעת כדי לקיים מצות קידוש, דאף בחצי שיעור מקיימין מצוה, ומינה דס"ל דבר שאין מתכוון אסור, ולא דרשינן טעמא דקרא, ומעתה איכא חטא דשתי אחיות, ויוסף אינו ראוי להיות מלך, ונמצא דמזה שביקש לישב בלשוה נתגלגל הדבר אשר קפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ו) עוי"ל, עפי"מ"ש הקדמונים דלכך ביקש שלות עוה"ז יען שנחברך מאביו שאמר לו ויתן לך אלקים מטל השמים וגו' עיין בספר בנין דוד (אות י'), ומן הדין היה ראוי יעקב לקבל הברכות שהרי לו משפט הבכורה אשר קנהו מעשו ומסרה לו מדעתו, וכפרש"י בפרשת תולדות (פרשה כ"ז-ל"ו) עה"פ ויחרד יצחק וגו', למה חרד יצחק אמר שמה עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, א"ל אביו מה עשה לך, א"ל את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמה עברתי על שורת הדין עכשו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה עיי"ש.

ובספר כרם חמד (פרשת ויחי) כתב לפרש הפסוק (פרשה כ"ה ל"א) ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי, למה אמר כיום, ונראה, דרש"י פירש הטעם שיעקב קנה הבכורה מעשיו, לפי שהעבודה היתה בבכורים, אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה עיי"ש, ואיתא במסכת סנהדרין (דף ק"י:) עשרת השבטים (שהגלה סנחריב) אין עתידין לחזור (ממקום שגלו), שנאמר (דברים כ"ט כ"ז) וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה, מה היום הולך ואינו חוזר, אף הם הולכין ואינן חוזרין דברי ר' עקיבא עיי"ש.

וא"כ י"ל דיעקב היה מתיירא שמה עשיו יעשה תשובה וירצה לחזור לעבוד עבודת הקודש, על כן נתחכם והתנה עמו, מכרה כיום, מה היום הולך ואינו חוזר לעולם, אף אתה לא תחזור ממכירת הבכורה לעולם אף אם תעשה תשובה, והטעם נראה לפרש לפי שעשיו היה עובד ע"ז כמש"כ רשיז"ל עה"פ ויגדלו הנערים (פרשה כ"ה כ"ו), ובמסכת מנחות (דף ק"ט) בתוס' ד"ה לא ישמשו במקדש כתבו, כהן שהמיר דתו

ולא למשול עליהם, וממה שביקש לישב בשלוה דין גרמא שקפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ז) עוי"ל, דלכאורה לפי"מ שכתב הרמב"ן (פרשת ויחי מ"ח-ט), דלכן לא הולין יעקב את רחל למערת המכפלה וז"ל, אבל הכוונה ליעקב שלא הולין אותה למערה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, ולא היה הנשאת לו ראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה עיי"ש, הרי ממה שרחל מתה קודם כניסת יעקב לארץ ישראל, מוכח דברחל היתה נישאת באיסור שתי אחיות.

וכ"כ הרמב"ן (פרשת אחרי י"ח-כ"ח) וז"ל, והשם לו לבדו נתכנו עלילות שמתה רחל בדרך בתחילת בואם לארץ ישראל, כי בזכותה לא מתה בחו"ל, ובזכותה לא ישב בארץ עם שתי אחיות, והיא היתה הנישאת באיסור האחות עכ"ל, וכן איתא (בבוהר חדש), מתה רחל בכניסתה לא"י כדי שלא יבוא יעקב לא"י עם שתי אחיות עיי"ש, מוכח מזה דמה שנשא יעקב השתי אחיות נחשב לחטא.

אך י"ל דלכן מתה רחל בדרך כדאיתא במדרש תנחומא (פרשת וישלח סי' ח) ובמדרש רבה ויקרא (פרשה ל"ז-א), רבנן אמרי כל מי שנודר ומשהה נדרו קובר את אשתו, הה"ד ואני בבואי מפרץ מתה עלי רחל עיי"ש, וכן איתא בזוה"ק וישלח (דף קצ"ד:) בגין דיעקב איחר נדרו איתקף דינא ובעיא דינא בשעתיה דסכנה דהוית רחל בה וכו', ואיתענש יעקב דכתיב אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך עיי"ש, ולפי"ז דלא היתה בנשיאת לאה ורחל איסור שתי אחיות, כמש"כ המפ' מכמה טעמים.

אמנם העירו ממה דאיתא במסכת ר"ה (דף ע"ג:) בעי ר' זירא אשה מה היא בבל תאחר, מי אמרינן הא לא מיחייבא בראיה דכתיב כל זכורך, וכיון דלא מיחייבא למיסק לא שייך בה זמן רגלים לבל תאחר, וכתבו שם התוס' (ד"ה הא) דה"ה זקן וחולה ומי שאין לו קרקע וכל הפטורים מן הראיה עיי"ש, וכיון דיעקב לא היה לו אז קרקע היה פטור מראיה ואינו עובר בבל תאחר עכ"ד.

ואיתא במסכת פסחים (דף ע"ח:) אתמר, א"ר אלעזר, שלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן, כמאן, כי האי תנא, דתניא, איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה ולא יחמוד איש את ארצו, מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה, תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה, והלא דברים ק"ו ומה אלו שדרכן לזוק אינן ניזוקין, בני אדם שאין דרכן לזוק על אחת כמה וכמה, אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין, תלמוד לומר ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום, וכי מאחר דאפילו בחזירה בהליכה למה לי, לכדו' אמי דאמר ר' אמי כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאיין לו קרקע אין עולה לרגל עיי"ש.

יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, ובגמ' (דף ל"ב:) איתא ופליגא אדרי' אלעזר, דאמר ר' אלעזר, גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת עיי"ש.

וא"כ לתנא דמתניתין דס"ל דבריאת וקיום העולם הוא בזכות מילה, אז י"ל דבזכות אברהם נברא העולם, שהוא אב לנימולים כדמברכינן להכניסו בכריתו של אברהם אבינו, משא"כ אי נימא דבריאת וקיום העולם הוא תורה, אז י"ל דבריאת העולם הוא בזכות האבות.

אמנם זה דאמרינן דהקרא קאי על מצות מילה הוא רק להמ"ד דמילה שלא בזמנו נוהג בין ביום ובין בלילה, אז י"ל דהקרא אם לא בריתי "יומם ולילה" קאי על מצות מילה, משא"כ למ"ד דמילה שלא בזמנו אינו נוהג אלא ביום, לא שייך לומר דאם לא בריתי יומם ולילה קאי אמצות מילה, כין שאינו נוהג בשום פעם בלילה רק ביום ועיי"ש בתוי"ט, ולפי"ז למ"ד דמילה שלב"ז אינו נוהג אלא ביום א"א למידרש קרא על מצות מילה, ועכצ"ל דדריש ליה על התורה וכו' אלעזר.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:) דמילה שלא בזמנה אינו נימול אלא ביום, דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו (וי"ו יתירא דמצי למיכתב ביום השמיני ימול וכתיב וביום לאיתויי מילה שלא בזמנה דאינו נימול אלא ביום עיי"ש).

ואיתא במסכת כתובות (דף ק"ג:) תניא, כבד את אביך ואת אמך, את אביך זו אשת אביך, ואת אמך זו בעל אמך, וי"ו יתירה לרבות את אחיך הגדול עיי"ש, וכתב בספר מאיר עיני חכמים (מהדור"ק דרוש ב' אות כ"ט), דפלוגתא יוסף עם אחיו היתה, דהאחים שנאו את יוסף בשביל שרצה למשול עליהם והוא היה הצעיר שבהם, והם דרשו ואת אמך וי"ו יתירה לרבות אחיך הגדול, שמחויב היה לכבדם ולא למשול עליהם, ויוסף סבר דלא דרשינן ואת אמך ואינו חייב לכבדם ומותר לו למשול על אחיו עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, ביקש יעקב לישב בשלוה, דיעקב אבינו סבר שמאחר שניתנו לו ברכות יצחק כברכת שמים ממעל ראוי לו שישב בשלוה ולעבוד את ה' במנוחה מרוב טוב, אך בזה גופא עורר רוגזו של יוסף, דעל ידי שסבר שראוי שייגיע לחלקו הברכות יען כי הוא הבכור, ומכירת הבכורה היתה עם תנאי שהמכירה הוא לעולם שלא יחזור אף אם עשיו יעשה תשובה, לפי שעובד ע"ז אינו רשאי להקריב אף עם עשה תשובה, ולפי"ז עכצ"ל דאברהם בן ג' שנה הכיר את בוראו.

ולפי"ז לא נברא העולם בזכות אברהם דהיינו בזכות מילה, דלא יתכן דקרא אם לא בריתי יומם ולילה קאי על מצות מילה, שהרי מילה אינה נוהגת אלא ביום, דגם מילה שלא בזמנה אתרבי מוי"ו יתירא דאינה נוהגת אלא ביום, וחזינן מינה דדרשינן וי"ו, א"כ צדקו השבטים שמחויב היה לכבדם

ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משול תמשל
בנו ויוספו עוד שנא אתו על חלמתיו ועל דבריו:
ודקדקו המפ' למה נכתב כאן ששנאו אותו על דבריו, הרי
דבריו היה עוד לפני שחלם, והי' צריך לכתוב וישנאו אותו
על דבריו, ואח"כ כשחלם הוסיפו לשנאו אותו על חלומותיו
שחלם, ולכאורה משמע מזה דהשנאה על דבריו היה רק
אחרי שחלם וצ"ב.

והנבס"ד, דהנה כתוב בתוה"ק מקרב אחיך תשים עליך מלך
ודרשו מזה חז"ל מקרב אחיך ממיוחסין שבאחיך, ובשלה"ק
כתב דלפי"ז לכאורה אין מן הראוי שיהיה יוסף מלך, שהרי
יוסף נולד מביאה אסורה, כיון שיעקב חטא במה שנשא ב'
ואחיות, ורחל היתה השניה, ונמצא שביאת רחל היה באיסור,
ומי שנולד מביאה אסורה אינו נקרא ממיוחסין שבאחיך ולכן
אין מן הראוי שיהיה יוסף מלך עכ"ד, וזה היה טענת
השבטים על יוסף על מה שאמר על עצמו שיהיה מלך, דאין
מן הראוי שיהיה מלך.

אך כתב בספר שערי שמים (שער י"ז), דאיתא במסכת סנהדרין
(דף כ"ז:), כל ערוה שבית דין של ישראל ממיתין עליה, בן נח
מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממיתין עליה (כגון חייבי
כריתות אחותו ואחות אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אביו ואחות אשתו), אין ב"נ
מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמר דנפקי ליה עריות
בבני נח מעל כן יעזוב איש וגו' והחם חייבי מיתות הוא דכתיבי), וחכ"א הרבה עריות
יש (כגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממיתין עליהן,
ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא
דריש איש איש לובי"ו) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין
ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ
בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגת ר"מ וחכמים
תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל
דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא
איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה
כלשון בני אדם ומרבינן מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות
שיש בו כרת עיי"ש.

ובספר יציב פתגם כתב לפרש הקרא ויבא יוסף את דבתם
רעה אל אביהם, דהמהרש"א בח"א במסכת יבמות (דף ק) כתב,
דהא דנשא אברהם את הגר שהיתה שפחה ואסורה לו, משום
דממילא נשתחררה כדן הנושא שפחתו, לדעת הסוברים
ב"יור"ד (סי' רס"ז ס"ט) דהבא על שפחתו נשתחררה, דחזקה אין
אדם עושה בעילתו בעילת זנות ומסתמא שחררה, ושכן צריך
לומר גבי יעקב שנשא שפחת רחל ולאח עיי"ש, ולכן כיון
שבהכרח צ"ל שנשתחררו השפחות, ע"כ הוכיח יוסף את
אחיו שהיו מזלזלים בהם לקרותם עבדים, וזהו מ"ש הכתוב
ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם דייקא, שדבתם שהם
קוריים להם עבדים הוי רעה אל אביהם, דכיון דס"ל שלא
נשתחררו א"כ ח"ו עבר אביהם באיסור נישואי שפחה.

ובצל"ח הקשה דאמאי השמיט הרמב"ם הך דינא דר' אמאי
דמי שאין לו קרקע אין עולה לרגל כיון דאין מי שחולק על
ר' אמאי, וכתב לתרץ, די"ל דדברי רב אמאי תליא במחלוקת אי
אמרינן קנין פירות הוה קנין הגוף או לא הוי קנין הגוף,
דבמסכת קידושין (דף ל"ד:) אמרינן גבי ראייה, דאיצטריך זכורך
להוציא את הנשים אף דהו"ל מעשהו"ג, דלא נילוף ראייה
מהקהל עיי"ש, ולכאורה קשה היאך הו"א לומר דילפינן
מהקהל לחייב נשים גם בראייה, הרי בהקהל כתיב הקהל את
העם וגו' וגרך אשר בשעריך וגו' א"כ גרים חייבים בהקהל
אע"ג דפטורים מן הראייה אליבא דרב אמאי, דהרי לא משכחת
לגר שיהיה לו קרקע בארץ למ"ד קנין פירות ל"ה קנין
הגוף, וכן פסק הרמב"ם בה' בכורים (פ"ד ה"ח), ואפילו הכי
חייב בהקהל. הרי דבהקהל גם מי שאין לו קרקע חייב, א"כ
היאך הו"א דנילוף לחייב נשים בראייה כמו בהקהל, הא
איכא למיפרך מה להקהל שגם מי שאין לו קרקע חייב תאמר
בראייה דמי שאין לו קרקע פטור, ולמ"ל זכורך להוציא את
הנשים, ועכצ"ל דמשו"ה לא שייך לומר גר יוכיח משום דגר
שפיר חייב בראייה אע"ג דאין לו קרקע, הרי דלמ"ד דק"פ
ל"ה קנה"ג בהכרח דליתא דינא דרב אמאי, רק למ"ד דק"פ
הוי קנה"ג אז שפיר משכחת דרשת רב אמאי, דלדידיה לא
שייך לומר גר יוכיח, דשפיר יתכן דגר יש לו קרקע ולכן חייב
בראייה וה"נ בהקהל, וכיון שהרמב"ם פסק קנין פירות ל"ה
קנין הגוף לכן השמיט הך דינא דר' אמאי עיי"ש.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל קנין פירות לא הוי קנין הגוף, אז
בהכרח ליתא לדינא דרב אמאי, וגם מי שאין לו קרקע חייב
בראייה, וה"ה מי שאין לו קרקע עובר בבל תאחר, אך אי ס"ל
דקנין פירות הוה קנין הגוף שפיר יתכן דגר אית ליה קרקע
ובכה"ג חייב בראייה והקהל, משא"כ באין לו קרקע שפיר
פטור מן הראייה.

ובספר דת ודין (בפרשתן דף י"ב) כתב, דמחלוקת יוסף והשבטים
היה במה שקראו השבטים לבני השפחות עבדים, דיוסף סבר
דהשפחות הם נשי אביו, דבדואי שיחררם קודם שבא עליהם,
ולכן בניהם אינם עבדים, וטעם פלוגתתם דהם סברו קנין
פירות ל"ה קנין הגוף, ולכן בלהה זולפה שהיו נכסי מלוג,
לא היה לו ליעקב בשפחות הללו כי אם פירות, ולא היה יכול
לשחרר אותם, ולכן היו קוראים לבניהם עבדים, אבל יוסף
היה נער את בני בלהה ובני זלפה, דסבר דקנין פירות הוי
קנין הגוף, והיה יעקב יכול לשחררם, לכן היה סבור דאינם
שפחות ובניהם אינם עבדים עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, ביקש יעקב לישב בשלוה, דליכא
איסור שתי אחיות, והא דמתה רחל בדרך משום שאיחר
נדרו, דאף מי שאין לו קרקע עובר בבל תאחר, ומינה דס"ל
קנין פירות לא הוה קנין הגוף, ולפי"ז כיון דלא היה לו
ליעקב בשפחות הללו כי אם קנין פירות, לא היה יכול
לשחרר אותם, וצדקו השבטים במה שהיו קוראים לבניהם
עבדים, ולכן קפץ עליו רוגזו של יוסף ודו"ק.

ויוסף ס"ל בשיטת רבינו יהוסף דלא מקרי בעידנא, ומעתה אין לומר גבי מצוות פו"ר עשה דוחה ל"ת, ובהכרח כיון דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, בודאי שיחררן, וממילא בכדי מזלזלין בהם.

והמקור לסברת הרבינו יהוסף הנ"ל דגמר קיום המצוה נחשב כהמצוה לענין בעידנא ולא תחילת העסק בה י"ל, דהוא ממאי דכתיב בפי' עקב כל המצוה אשר אנכי מצוה וגו' ופירש"י מהמדרש אם התחלת במצוה גמור אותה עיי"ש וה"נ העיקר הוא עיקר גמר קיום המצוה, אך זה תלוי בהפלוגתא אי כל כולו משמע או כל דהוא, דאי משמע כולו שפיר דרשינן כנ"ל, משא"כ אי משמע מקצתו ע"כ דאין כוונת הכתוב כנ"ל אלא לענין כללות המצוות ועיין שם במזרחי.

ואיתא במסכת נדרים (דף ג:) במערבא אמרי, אית תנא דמפיק ליה לידות (ידות נדרים כנדרים) מן לנדור נדר, ואית תנא דמפיק ליה מן כל היוצא מפיו יעשה, וכתב הר"ן ד"ה ואית תנא וז"ל, היינו מאן דאית ליה דברה תורה כלשון בני אדם, ולדידיה תרתי שמעינן מינה, ידות נדרים כנדרים, ונדר שבטל מקצתו בטל כולו וכו' עיי"ש, וכתב בספר פתח האהל ח"ב (ערך דברה תורה), די"ל לפי"ז, דאי ס"ל דברה תורה כלבנ"א אז ס"ל דכל כל דהו משמע, דילפינן מכל היוצא מפיו דאף ידות נדרים הוה נדרים עיי"ש.

ולפי"ז א"ש, דעל דבריו לבד שקורין להם בני שפחות, אין להם טענה די"ל דהצדק הוא עם יוסף, דלגבי מצוות פו"ר לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דלא הוי בעידנא, דס"ל כשיטת רבינו יהוסף דמתעסק במצוה לא חשיב בעידנא, דס"ל כל כולו משמע, וע"כ דיעקב שחרר השפחות, ולכן דיבר על אחיו שקורין להם בני עבדים, אמנם אחר שסיפר יוסף את חלומו שיהיה מלך, ולכאורה איך אפשר שיהיה מלך כיון דלא הוי ממוכר שבאחיך דהוא בא מחטא נשיאת שתי אחיות, וע"כ דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וליכא איסור דשתי אחיות.

וא"כ למה הוציא דיבה עליהם, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, א"כ ס"ל כל כל דהוא משמע, ואז מתעסק במצוה חשיב מצוה, ומעתה י"ל דיעקב לא שחרר את השפחות ונשא אותם משום עשה דוחה ל"ת, ולכן ויוסיפו עוד שנאו אותו על דבריו דוקא אחר שסיפר חלומו, דאחר שסיפר להם שיהיה מלך, א"כ למה הוציא דיבה עליהם ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אך לפימש"כ בספר אור תורה פרשת לך (אות מ"ט) גבי אברהם שנשא את הגר, דאצ"ל דמסתמא שחררה, דאף אם לא שחררה מ"מ כיון דעדיין לא קיים מצות פו"ר, אמרינן דאתי עשה דפו"ר ודחי הל"ת דלא יהיה קדש עיי"ש, ולפי"ז י"ל גם גבי יעקב, דאף אם לא שחררן היה מותר בהן, משום עשה דוחה ל"ת, כיון דעדיין לא קיים מצות פו"ר בכך ובת, דדינה נולדה אחר בני השפחות עכ"ד.

אך התוספות במסכת גיטין (דף מ"א.) ד"ה לישא כתבו, דעשה דפו"ר אינו דוחה הלאו דלא יהיה קדש, כיון דלא הוי בעידנא, דעל הלא תעשה עובר מיד והעשה אינו מקיים רק בסוף עיי"ש.

ואיתא במסכת ב"מ (דף ל.), תנו רבנן, והתעלמת מהם (וללמדך בא שמוטר להתעלם), פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם (דכתיב לא תוכל להתעלם), הא כיצד, היה כהן והיא (האבידה) בבית הקברות, או שהיה זקן ואינו לפי כבודו (שישיבנה), או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבריו (שיבטל בהשבתה מרובה על דמי האבידה), לכך נאמר והתעלמת מהם, ופריך למאי איצטריך קרא, אילימא לכהן והיא בבית הקברות, פשיטא, האי עשה (השב תשיבם) והאי לא תעשה ועשה (לנפש לא יטמא, קדושים תהיו), ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה וכו' עיי"ש.

וכתב הנימוקי יוסף (דף ט"ז. מדפי הרי"ף), ועל הא דאמרינן דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, איכא דמקשי למה לי מהאי טעמא, תיפ"ל דאפילו ליכא גבי טומאה אלא לאו גרידתא לא דחי ליה עשה דאבידה, דהא קיי"ל (בשבת דף קל"ב:) דלא דחי ליה אלא כגון מילה בצרעת וסדין בציצית, דבעידנא דקא עקר ללאו קא מקיים ליה לעשה, והכא אפילו האבידה עומדת על פתח בית הקברות כי מיטמא עבר ליה ללאו ולא מקיים לעשה עד דמהדר ליה למריה.

והביא מהר"ן לתרץ דה"נ בשעה שעובר על הלאו מקיים העשה כמילה בצרעת, דהא מתעסק הוא במצות השבת אבידה בשעת עקירת הלאו, ואעפ"י שלא גמרה מה בכך, גם מצות מילה לא נגמרה עד דפרע וכו', אבל הר"ר יהוסף ס"ל דאף דהוא מתעסק במצוה עדיין לא חשיב בעידנא כיון דאינו אלא מכשירי מצוה דעיקר המצוה הוא ההשבה לבעלים, והא דקאמר בגמ' משום דטומאה עשה ול"ת הוא לרווחא דמילתא עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דזה היתה מחלוקת יוסף עם השבטים, דהשבטים ס"ל כשיטת הר"ן דבהתחלת עסק המצוה הוי בעידנא, וממילא שפיר י"ל דעשה דפו"ר דוחה ל"ת דלא יהיה קדש, ואין הכרח לומר ששיחררן, וממילא הוי בני השפחות.